

Két világ határán*

Azért örök érvényű Pascal, mert annyi Pascal van, ahány ember, aki úgy olvassa, hogy nemcsak érti, érzi is, amit mond.

(Miguel de Unamuno: *A kereszténység agóniája*)

I.

Megjelent egy kötet, a magyar nyelvű filozófiai irodalom egyik régi adóssága.

Régóta közhelyszámba megy, hogy magyar nyelvű filozófiai irodalmunk igen szegényes, s nem csupán a közelmúlt, vagy a búcsúzó huszadik század alkotóinak tekintetében: nincs ez másként a korábbi évszázadok nagy gondolkodóinak, másutt már évtizedek, olykor évszázadok óta hozzáférhető komoly szellemi teljesítményeinek kapcsán sem. Adósság, pótolnivaló e téren is akad bőven, bár – főként a rendszerváltozás óta – néhány kiadó felvállalja a feladatot, s igyekszik törleszteni az igen régóta húzódó tartozást – így egyre több igazi klasszikus, egyre több teljes(edő) tudományos életmű válik olvashatóvá magyar nyelven. Az elmúlt év egyik legfigyelemreméltóbb könyvújdomsága, Pascal rövid írásainak gyűjteménye, részben ismét “fizeti a tartozást”.

A régen várt kötet az Osiris Kiadó gondozásában látott napvilágot.¹ Aki ismeri az Osiris kiadványait, ezúttal sem fog csalódní: a könyv kivitele, miként azt már a kiadó Sapiaientia humana sorozatától korábban is megszokhattuk, rendkívül igényes: védőborító, kemény fedél, tetszetős tipográfia – sajnálatos tény, hogy mindezt a kötet(ek) erényeként, s nem a hazai könyvkiadás állandó kísérőjelenségeként, gyakorlataként kell megemlítenünk. Újdonság viszont a kivételes mennyiségű és igen

* Blaise Pascal: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről*. Fordította: Pavlovits Tamás és Timár Andrea. Osiris, Budapest, 1999, 306 oldal

¹ A megjelenés időpontja több szempontból is igen szerencsésnek mondható. Még kapható a *Gondolatok* legutóbbi fordításának új kiadása is, így a két kötet a kilencvenes évek magyar Pascal-kiadásaként együtt is beszerezhető és forgatható; továbbá a közelmúltban folyóiratcikként megjelent több részlet a *Vidéki levelek* 1923-ban kiadott fordításából – egy (igaz, igen felszínes) bevezető tanulmány kíséretében – így ez a szöveg is, legalábbis részleteiben, hosszú évtizedek után ismét hozzáférhetővé vált.

széles körű "háttéranyag": a válogatást a már megszokott Utószó¹ mellett jelen kötet esetében Filológiai bevezető is kiegészíti, mely a művek születésének körülményeiről, a kéziratok – olykor igen kalandos – sorsáról, avagy a Pascal-kutatók egyes vitás kérdésekben elfoglalt álláspontjáról is tájékoztatja az olvasót.

Az írások fordítóinak szándéka szerint a most megjelent válogatás egyrészt a – korábban már több magyar fordítást is megélt, s a francia filozófus főművének tekintett – *Gondolatok* mélyebb megértését igyekszik elősegíteni, másrészt el kívánja oszlatni azon tévhitet, mely szerint "a pascali gondolkodás megreked a 17. században oly divatos moralisták és aforizmaszerzők színvonalán".² Ennek szellemében vonultatja fel Pascal rövidebb, filozófiai és teológiai tárgyú írásait, illetve azon leveleit, melyek "belső. életére világítanak rá"³ Nem kívánok hosszabban időzni a közelmúltban megjelent kötet anyagának részletes ismertetésénél, inkább – jelen írás mottójának értelmében – kiemelnék egy rövid művet a sorból, mindjárt az elsőt.

II.

A *Mémorial* a legrövidebb, noha a pascali életmű egészének szempontjából minden bizonnyal legjelentősebb írás a kötetben közölt munkák közül. Mindezt a Filológiai bevezető is hangsúlyozza, jöllehet – jelentőségéhez mérten – igen csekély terjedelmet szentel neki; az ebből adódó hiányérzetet azonban jól ellensúlyozza két, a *Mémorial*hoz kapcsolódó illusztráció⁴, mely a 17. századi *Mémorial*-kéziratokat, illetve a köztük kimutatható különbségeket hivatott bemutatni; valamint az Utószó gazdag elemzése.

Az *Emlékirat* visszatérő motívuma Jézus Krisztus alakja, az Evangélium⁵, valamint szinte transzparens ez a gondolat:

¹ Az Utószó, mely a pascali gondolkodás apologetikus jellegével foglalkozik, természetesen nem csupán a kötetben szereplő rövidebb írásokra támaszkodik: megemlíti, néhol részletesen tárgyalja a *Gondolatok*knak a téma szempontjából elengedhetetlenül fontos töredékeit is.

² Pavlovits Tamás: *Utószó*; In: Blaise Pascal: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről*; Osiris, Budapest, 1999 - 283. oldal

³ Pavlovits Tamás: *Filológiai bevezető*; In: Blaise Pascal: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről*; Osiris, Budapest, 1999 - 8. oldal

⁴ Im. 22-23. oldal. Szintén újdonság a kiadótól – bár úgy vélem, egységesebb lehetett volna a kötet, ha nem csupán a *Mémorial* kézíratairól, hanem egyéb munkákról is találunk benne illusztrációkat.

⁵ Van két mondat, két rendkívül hangsúlyos mondat a *Mémorial*ban. Mintha keretbe foglalna, határokat jelölne ki magában a szövegben, keretbe fogva a feledés és a lemondás gondolata közé ékelődő sorokat. "Csak az Evangélium tanította utak vezetnek hozzá." (*Il ne se trouve que par les voies enseignées dans l'Évangile.*) illetve "Ó csupán az Evangélium tanította utakon haladva ismerhető meg." (*Il ne se*

“Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene, nem a filozófusoké és a tudósoké”.⁶ E gondolatsorok, motívumok – miként arra az Utószó is felhívja a figyelmet⁷ – párhuzamba állíthatók jónéhány olyan problematikával, mely a *Gondolatok* töredékeiben is megjelenik.

Blaise Pascal filozófiájában a misztérium, Isten misztériuma a gondolkodás számára sosem fedi fel önmagát a maga teljességében. Bizonyossággként, felismert, kiismert, az okoskodás által kategorizálható lényként Isten sohasem jelenik, jelenhet meg. A gondolkodás nem arathat győzelmet a misztérium rejtelmessége, elrejtőzése felett. Mindazok, akik Isten megismerésére, befogadására készülnek, csupán akkor járhatnak sikerrel, ha Jézus Krisztuson, a közvetítőn keresztül próbálják fellelni, megközelíteni, ha rajta keresztül próbálnak meg vele érintkezni. Mert jóllehet az emberi gondolkodás felismerheti talán Istent egy adott pillanatban, s ezáltal birtokában lehet a bizonyosságnak, avagy a bizonyosság hitének, ám mindez, miként magára a gondolkodásra épül, azonnal elvész, elenyész, s nem marad a teóriából más, mint újabb kétely az okoskodás romjain.

Isten nem adta létezése bizonyítékát az emberek kezébe; az emberek pedig őt keresve a gondolkodás képességét próbálják érvényre juttatni, mint oly sok más esetben. Ám Isten keresése éppen akként haladja meg az emberi gondolkodást, hogy megmutatja számára önmaga (azaz gondolkodása), valamint az okoskodás által megszerezhetőnek vélt bizonyíték, bizonyosság esetlegességét, a belátás–bepillantás állapotának múlandóságát. Egyik pillanatban a folyamat – melynek során az ész úgy véli, eljutott Istenhez – kikristályosodik, felmutatva a bizonyítás tiszta, helyes, egyetlen útként való (jelen)létét, ám a következő pillanattal mindez eltűnik, s a megismerés kísérlete – feltételezhetően – újból indul. A gondolkodás, továbbra is birkózáván a feladattal, hiábavalóan gyürkőzik ismét neki. Sosem kerülhet közelebb a megoldáshoz. Isten metafizikai bizonyítékai csupán a gondolkodás, az elméletek, a teória esetlegességét, s ezzel együtt a fellelt bizonyosság téves mivoltát fejezik ki – bármi legyen is az. “Mindazok, akik Istent Jézus Krisztuson kívül keresik, és megrekednek a természetben, vagy nem lelnek semmi, őket kielégítő világosságra, vagy végül is kieszelnek maguknak valami módot, hogy megismerjék Istent és közvetítő nélkül szolgálják. Ezáltal vagy ateistákká válnak, vagy deistákká süllyednek...” – fogalmaz a filozófus. Jézus Krisztus, a közvetítő, másik utat kínál: Isten

conserve que par les voies enseignées dans l'Évangile.) Sajnos – talán fordítástechnikai megfontolásokból? – a két mondat, a gondolatok közti teljes formai összhangot, harmóniát a magyar fordítás nem érzékelteti.

⁶ Im. 21. oldal

⁷ Im. 284-289. oldal

megismerése Pascal számára egy újabb minőséghez kötődik, s csak a szív rendjében történhet meg.⁸ “Az első, amit Isten sugall annak a léleknek, melyet valóságos érintésre méltat, egy különös ismeret és látás, mely által a lélek a dolgokat és önmagát egészen új módon szemléli”.⁹

S a (gondolat)sort folytathatnánk tovább, hiszen a *Mémorial* kimeríthetetlen szellemi kincseslád. Gondolatok és gondolkodók, értelmezések és értelmezők sorát vonultatta, vonultatja fel, mégis: a gondolkodás által reflektáltan is tulajdonképpen a hit, Pascal hitének dokumentuma. A *Mémorial* sorai egy sorsfordító éjszaka, egy mindent elsöprő belső élmény emlékei – mindösszesen két rövid óra lenyomata ez az alig egy oldalas szöveg, ám kétségtelen: a pascali gondolkodás “alapvető szándékait tárgyaló” kötet ezt az írást nem nélkülözheti.

III. •

A hiánypótló kötet címe (amely rendkívül kifejező, noha nem feltétlenül a legszerencsésebb hosszúságú) a pascali filozófia három rendkoncepciójára utal, felidézve mind a test, mind az ész, mind a szív rendjének egy jellegzetes, karakteres témáját: a szerelmet, a gondolkodást, valamint a kegyelmet. A könyv tartalomjegyzékét fellapozva azonban azt láthatjuk, hogy az írások sorrendje, csoportosítása, a gyűjtemény szerkesztése nem követi, követte ezt a (címben megelőlegezett) struktúrát – talán szerencsésebb lett volna a kötet összeállítását e tematikus hármashoz igazítani.

A cím egy újabb dilemmát is hordoz magában. A hasonlóan hosszú címeket prospektusok, kiadványok előszeretettel – s olykor igen figyelmetlenül – rövidítik (mint történt ez az Osiris legutóbbi katalógusában is) –, így azonban a gyűjteményt Pascal válogatott írásai helyett a szerelem szenvedélyéről szóló értekezéssel azonosíthatják tájékozatlanabb olvasók. Azzal az írással, mely mindamellett, hogy nem tartozik az igazán jelentős Pascal-művek közé, kétes eredetiségű (sőt, miként arról a Filológiai bevezető is beszámol, a kutatók között egyre inkább az az álláspont tűnik elfogadottá, hogy nem egy eredeti Pascal-művel van dolgunk). Mindez azért sem szerencsés, mert a francia gondolkodó filozófusi munkásságának elsődleges tárgya, miként ezt a most megjelent kötet is kitűnően reprezentálja, nem elsősorban a test, sokkal inkább a két másik pascali rend problematikája – a gondolkodás és a hit világa. A filozófus szövegei elsősorban e két világgal ismertetik

⁸ vö.: Blaise Pascal: *Pensées*; 377/280, 378/470, 190/543 (az első adat: Blaise Pascal: *Oeuvres complètes*; Édition de L. Lafuma, Paris, Seuil, 1963 – a második adat: Blaise Pascal: *Pensées*; Texte établi par Léon Brunschvicg, Éditions Hachette, 1897, Paris)

⁹ Im. 189. oldal

meg, e két világba “vezetik be” az olvasót (mint azt a *Mémorial* egy gondolata esetében röviden magam is igyekeztem illusztrálni), olykor csak a gondolkodás szilárdnak vélt talaján állva, máskor a hitben, avagy a hittel járó válságos állapotban elmerülve. S a szövegek néhol észrevétlen átjárást biztosítanak a két rend között – miként finoman egyensúlyoz e két világ határán Pascal és lelki vezetője, de Saci úr is, mígnem beszélgetésük végén a filozófia önmaga meghaladásához, a teológiához vezet el.

A válogatott írások remélhetőleg felkeltik majd a filozófiai közvélemény, a kutatók és olvasók érdeklődését az eddig – talán jórészt a magyar nyelven hozzáférhető írások hiánya miatt is – méltatlanul háttérbe szorult nagyszerű 17. századi francia iránt, s ezzel nem csupán a tájékozódást, Pascal jobb megismerését segítik, segíthetik elő, hanem érdekes és értékes viták, eszmecserek kiinduló pontjául is szolgál(hat)nak. Többek között ezért is oly örvendetes hír, hogy megjelent ez a kötet, a magyar filozófiai irodalom egyik régi adóssága.

Fekete Zoltán